

SRIEMSKE NOVINE I IZVJEŠTAJI ŽUPANIJE SRIJEMSKE KAO IZVORI ZA ISTRAŽIVANJE RATNIH PRILIKA U VUKOVARU U PRVOM SVJETSKOM RATU

Tijekom Prvoga svjetskog rata Hrvati su u redovima austrougarskih postrojbi, kao saveznika Središnjih sila, ratovali prije svega na ruskom i talijanskom bojištu, o čemu su redovito svjedočili i građanski tisak kao i službena glasila pojedinih županija. Vukovarcima je tijekom ratnih godina, kada se broj žitelja ovog multietnokonfesionalnog grada na Dunavu kretao oko 11.000, bio dostupan list Srijemske novine, pokrenut krajem 1888. godine, glasilo probabsburške, državotvorne orijentacije, čiji su autori potpisali cijeli niz tekstova afirmativno postavljenih spram režima. Vukovar, grad stotinu obrtnika i trgovaca, kao i mjesto tekstilne te gumarsko-obučarske industrije i nekoliko kulturnih i sportskih društava, predstavljao je sjedište Srijemske županije, mjesto u kojem su se redovito održavale županijske skupštine. Ista je županija, po uzoru na ostale teritorijalne jedinice ovoga tipa, izdavala službena priopćenja, statističke izvještaje i druge referate sadržane u tzv. Izvještajima o stanju uprave, namijenjenima za internu uporabu činovničkog kadra.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat, Srijemske novine, Izvještaji o stanju uprave

Uvod

Srijemske novine i Izvještaji o stanju uprave u Županiji srijemskoj mogu biti korisni izvori za proučavanje povijesti Vukovara i Srijema u razdoblju Prvoga svjetskog rata. Navedena dva vrela različita su po vrsti podataka koje donose te upravo zbog toga predstavljaju dobru kombinaciju za sagledavanje stanja u Županiji srijemskoj tijekom ratnih godina. *Srijemske novine* prije svega čitateljstvu donose podatke o tijeku rata i svakodnevnom životu, no tiskovinu je moguće sagledati i kao izvor koji na vrlo zanimljiv način ilustrira stanovitu distribuciju monarhističke ideolo-

gije putem onovremenih medija. S druge pak strane, *Izvještaji o stanju uprave u Županiji srijemskoj*, ne skrivajući svoje ideološke afinitete, predstavljaju važan korpus statističkih podataka o različitim područjima uprave; od školstva i vojništva, do gospodarstva i redarstva. Svrha ovoga članka jest ukratko sagledati teme kojima se bave navedeni izvori, navesti mogućnosti njihovoga paralelnog korištenja, kao i istražiti njihove svjetonazorske odrednice te istaknuti njihov stav spram *Drugih* u vidu ratnih neprijatelja Monarhije.

Sriemske novine

Sriemske novine bile su najčitanije novine u Županiji srijemskoj, s pretplatnicima u Slavoniji i Vojvodini. Izlazile su od 1888. do 1918. godine. Ispočetka su nosile podnaslov „Organ za poljodjelstvo, obrt i trgovinu, te obće interese“, da bi od devetoga broja list nosio podnaslov „Organ za pouku, gospodarstvo, društveni i javni život“. Glavni i odgovorni urednik bio je Ernest Jančik u čijoj se tiskari list i tiskao, no s nadolazećim godinama mijenjaju se vlasnici i urednici. Redovite rubrike gotovo svakoga izdanja lista u predratnom razdoblju bile su: „Uvodnik“, „Pogled po svijetu“, „Listak“, „Dopisi“, „Domaće viesti“, „Iz Hrvatskog sabora“, „Gospodarstvo i kućanstvo“, „Književnost i umjetnost“, „Zdravstvo“, „Gospodarski odnošaji u Sriemu“, „Pčelarstvo“ te, na posljednjoj stranici, oglasi i reklame¹.

Tijekom I. svjetskoga rata izgled novina se izmijenio. One su postale režimsko glasilo, popunjeno službenim ratnim vijestima, bez mnogo ranijih rubrika. Najzanimljiviji dio novina bili su uvodnici jer se u njima najčešće isticao stav uredništva o pitanjima rata, barem onoliko koliko je to bilo dopušteno. Tako pred sam početak rata, u članku „Rat u štampi“, novine pišu o ratu srpskoga i monarhijskoga tiska te ističu da novine koje to čine ne razmišljaju hladnom glavom i prelako donose zaključke, dok dio tiska (a što uključuje i njih) ne želi optuživati prije reda i stvarati ratohuškačko raspoloženje jer „treba samo mirno i sabrano sačekati kako će pravedna stvar bez krvoprolića pobijediti“². Početni antiratni stav novina ubrzo zamjenjuje režimski stav da je rat morao početi pa se donosi tekst prigodnoga naslova „Moralo je biti“, gdje se rat opisuje kao „odvažni muževni korak“³, iako ponekad i dalje bljesne stari stav uredništva, primjerice u slučaju kada novine donose poziv pape Benedikta XV. za prestanak ratovanja, čemu daju prigodni naslov

¹ Smiljanić, Milutin, *Štamparstvo u Vukovaru na bazi dokumentacije u gradskom muzeju*, magistarski rad, Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1971.

² *Sriemske novine*, Vukovar, 22. 7. 1914.

³ *Sriemske novine*, Vukovar, 29. 7. 1914.

„Jedna svjetla zraka“ te jasno iskazuju svoje želje za prestankom ratovanja.⁴ Ipak, većina uvodnika, baš kao i ostalih tekstova, iznosila je režimske stavove i služila kao službeno glasilo režima.

U pregledanom razdoblju od 1914. do 1918. godine, članci vezani uz Prvi svjetski rat, odnosno njegovo istraživanje, mogu se podijeliti u nekoliko kategorija.

Prvu čine članci koji donose vijesti o stanju na bojištu i bave se svjetskom politikom. Time se *Sriemske novine* ne razlikuju od većine drugih novina toga doba. S obzirom na već spomenuto, da su *Sriemske novine* tad praktički službeno glasilo vlasti, napise treba i promatrati iz te perspektive te uzeti s rezervom kada one donose vijesti o velikim uspjesima vojske Centralnih sila⁵ i kada pišu da pobjeda u ratu samo što nije ostvarena. Ipak, i kao takvi mogu poslužiti kao koristan izvor za promatranje tijeka rata i da se vidi što se primjerice mislilo o Italiji i njezinom ulasku u Antantu.⁶

Posebno je zanimljivo iz današnje perspektive promatrati tadašnja predviđanja budućega tijeka rata, što *Sriemske novine* omogućuju. Tako one pišu da „ponosna Britanija i veliki francuski narod sa svojim iskrenim i moćnim simpatijama stoje na strani Austro-Ugarske“.⁷ Jesu li se mogli više prevariti? Kasnije opet griješe pa navode „da će Engleska ostati u statusu promatrača“.⁸ To su samo neki od primjera krivoga predviđanja budućnosti, čime novine obiluju, no tako pomažu u stvaranju slike o onome što se tada od rata očekivalo, što pak omogućuje ono što je bitno svakome istraživaču povijesti - bolje shvaćanje tadašnjih događanja, postupaka i djelovanja.

Drugu kategoriju čine članci u kojima se narod potiče na financijsko pomaganje rata. Najčešće je to bilo poticanje na davanje zajmova državi. Tako možemo vidjeti da se narod uvjeravao riječima da su to najsigurniji mogući zajmovi uz pristojnu kamatnu stopu.⁹ Ideološka pozadina novina vidljiva je i u stalnim pokušajima buđenja domoljublja kod naroda, često pomalo patetičnim rječnikom, primjerice, „potpis za ratni zajam je dužnost savjesti, patriotizma i samoodržanja“¹⁰; ili kad se

⁴ *Sriemske novine*, Vukovar, 9. 1. 1915.

⁵ *Sriemske novine*, Vukovar, 14. 8. 1914.; 5. 1. 1915.

⁶ *Sriemske novine*, Vukovar, 22. 5. 1915.

⁷ *Sriemske novine*, Vukovar, 29. 7. 1914.

⁸ *Sriemske novine*, Vukovar, 5. 8. 1914.

⁹ *Sriemske novine*, Vukovar, 29. 6. 1917.; 10. 11. 1917.; 1. 12. 1917.

¹⁰ *Sriemske novine*, Vukovar, 14. 11. 1914.

raspravlja o tome koje će države financijski uspjeti izdržati rat, pri čemu se provlači ideja da će Monarhija izdržati samo ako narod bude štedio i davao od sebe sve što može¹¹ te da je narod Monarhije sposoban za tako nešto, za razliku od naroda njezinih protivnika. Cijelo vrijeme prisutna je i obrana vlasti od odgovornosti za teško gospodarsko stanje. Iako se ponekad priznaje da je i ona činila krive poteze, opravdava ju se time da „nitko nije očekivao tako dug rat“. S druge strane, proziva se narod da je nepoduzetan, da dopušta da neki zarađuju na teškom stanju te da očekuje od vlasti da one sve učine.¹² Poziva se na štednju i često se tvrdi da se borba ne vodi samo na bojištu, već se vodi i gospodarska borba u kojoj je, primjerice, davanje zajmova ili štednja „najmanje što se može učiniti“ jer „vojnici za nas ginu u rovovima“.¹³ Zanimajući očitu ideološku obojenost, novine donose vrijedne pojedinačne podatke o tome tko je koliko novca pozajmio državi ili koliko je dao koji kotar¹⁴, što mogu biti neke od istraživačkih tema u istraživanju povijesti Srijema. Može se istraživati i rekviriranje crkvenih zvona koja su se koristila za izradu oružja¹⁵, o čemu se u novinama također često piše.

Sljedeću kategoriju članaka čine oni koji se bave odlikovanjima. Takvi članci se mogu naći u gotovo svakom broju novina. Odlikovanja su se dodjeljivala za hrabrost u borbi, liječnicima, državnim službenicima, svećenicima – što svako za sebe može biti potencijalna istraživačka tema, a ove novine, zbog mnoštva članaka takve tematike, vrijedan izvor podataka. S ideološke strane zanimljiva je odluka o tome da se učenici škola obvezno upoznaju s popisom ljudi odlikovanih za ratne zasluge kako bi se „kod mladeži pobudilo poštovanje“.¹⁶ Neki od dobitnika tih odlikovanja bili su i sinovi Milana Brezinščaka¹⁷, vladinoga povjerenika u Srijemu, zatim Marija grofica Eltz¹⁸, gradski fizik Đuro Marković¹⁹ itd. – sve odreda vodeće osobe grada Vukovara i Srijemske županije, stoga se nameće tema koja bi istražila po kojim su se kriterijima odlikovanja dodjeljivala. Naravno, i „obični“ ljudi su dobivali odli-

¹¹ *Srijemske novine*, Vukovar, 4. 3. 1916.

¹² *Srijemske novine*, Vukovar, 13. 5. 1916.

¹³ *Srijemske novine*, Vukovar, 18. 11. 1916.

¹⁴ *Srijemske novine*, Vukovar, 26. 5. 1917.

¹⁵ *Srijemske novine*, Vukovar, 28. 4. 1917.

¹⁶ *Srijemske novine*, Vukovar, 9. 5. 1917.

¹⁷ *Srijemske novine*, Vukovar, 28. 2. 1917.

¹⁸ *Srijemske novine*, Vukovar, 6. 10. 1917.

¹⁹ *Srijemske novine*, Vukovar, 2. 6. 1917.

kovanja, primjerice seljak Karlo Neuberger koji je od kralja Karla dobio raspelo s njegovim inicijalima i 500 kruna jer je u rat poslao 8 sinova.²⁰

Još jedna tematska cjelina koja obiluje brojnim člancima jest dobrotvorni rad. Iznimno je velik broj tekstova koji donose obavijesti o tome kako se za nekoga prikupljala pomoć, a njihova je svrha vjerojatno bila poticanje na dobrotvorni rad, odnosno poticanje na davanje pomoći invalidima rata, obiteljima stradalih, majkama, siročadi itd. Novine gotovo svakodnevno prate događanja koja su služila u tu svrhu, npr. dobrotvorne koncerte²¹. Bili to koncerti, davanje priloga²² ili izrada rukavica i čarapa²³, najčešće su u akcije pomoći bili uključeni učenici lokalnih škola. Istraživači povijesti školstva u ratnom vremenu tako ovdje mogu naći bogate podatke o učeničkim aktivnostima. Također se može pratiti i djelatnost Crvenoga križa Srijemske županije, a kojemu je na čelu bila grofica Eltz²⁴. Često su bile organizirane i zabave na kojima su se prikupljali dobrovoljni prilozi, o čemu ima dosta materijala, uglavnom i s popisima najznačajnijih posjetitelja tih zabava²⁵ pa se može istraživati i srijemska elita toga doba. Pomalo neočekivano u ovoj cjelini može se naići i na slavu 42. ili „vražju“ diviziju koja je organizirala akciju za pomoć ratnoj siročadi²⁶. Onaj tko se bavi migracijama i time kako su Slavonija i Srijem hranili gladnu djecu iz Bosne, Hercegovine, Dalmacije i Istre također može pronaći nešto obavijesti u ovim novinama, koje s mnogo topline i razumijevanja pišu o toj djeci.²⁷

Petu skupinu članaka čine oni koji su povezani uz određene službene obavijesti. Lepeza članaka u ovom području vrlo je široka pa ćemo navesti samo neke kako bi se otprilike stekao dojam što se može pronaći. Tako nalazimo kraljevske objave, npr. kraljev ratni manifest²⁸ ili prijestolnu proklamaciju cara i kralja Karla²⁹. Zatim možemo pronaći različite odredbe poput određivanja kazni za pomaganje ratnim

²⁰ *Srijemske novine*, Vukovar, 22. 8. 1917.

²¹ *Srijemske novine*, Vukovar, 28. 2. 1917.

²² *Srijemske novine*, Vukovar, 10. 2. 1917.

²³ *Srijemske novine*, Vukovar, 10. 2. 1917.; 4. 7. 1917.

²⁴ *Srijemske novine*, Vukovar, 9. 5. 1917.

²⁵ *Srijemske novine*, Vukovar, 28. 2. 1917.

²⁶ *Srijemske novine*, Vukovar, 6. 6. 1917.

²⁷ *Srijemske novine*, Vukovar, 5. 12. 1917.; 12. 12. 1917.

²⁸ *Srijemske novine*, Vukovar, 1. 8. 1914.

²⁹ *Srijemske novine*, Vukovar, 25. 11. 1916.

zarobljenicima³⁰ ili proglašenja sveopće mobilizacije³¹. Tu su i pozivi na štednju s ogrjevnim materijalom³² itd.

Ostale članke moguće je kategorizirati u velik broj skupina, no to smatramo nepotrebnim jer govore o različitim stvarima i mogu dati poneki podatak za gotovo bilo koju moguću istraživačku temu. Iz navedenoga razloga opet dajemo samo mali presjek članaka koji se provlače kroz ratne brojeve novina. Česti su propagandni članci koji ili hvale kralja i njegove odluke ili na neki način pokazuju uzvišenost Monarhije u odnosu na njezine protivnice. Tako u člancima povodom kraljevoga imendana ili rođendana možemo naći rečenice koje na trenutke zvuče pomalo patetično i očito hvale kralja, npr.: „U ovim sudbonosnim danima sjedi naš dobri, sijedi kralj na kormilu dunavske dvodržave“³³ ili „Kralj je redovno već prije 4 sata ujutro kod svog pisaćeg stola i radi“³⁴, valjda kako bi se narodu pokazalo da ni kralju nije lako i da daje sve od sebe kako bi se rat uspješno priveo kraju. U propagandnom tonu je, recimo, i članak u kojem srbijanski ranjenici hvale način na koji se prema njima postupa.³⁵ Također, povodom smrti Milana Brezinščaka piše se kako je njegova smrt „najbolnije odjeknula diljem cijelog Srijema“³⁶. U novinama se može pratiti i razvoj ideje izgradnje spomenika palim vojnicima, što predvodi grof Eltz³⁷. Tu su i kriminalna djela, npr. članci o varanju pri prodaji žita³⁸ ili ranjavanju oružnika od strane vojnoga bjegunca.³⁹ Novine nam otkrivaju i kako su u Vukovaru bili talijanski zarobljenici, opisani kao „malena stasa i mladolika lica“.⁴⁰ Novine donose i članke o zapljeni veleizdajničkoga imetka⁴¹. Iako nevezano uz Srijem, zanimljiv je članak o smrti Frana Supila kojega danas smatramo jednim od najznačajnijih hrvatskih političara u vrijeme rata, no taj je članak završen riječima:

³⁰ *Sriemske novine*, Vukovar, 15. 3. 1916.

³¹ *Sriemske novine*, Vukovar, 5. 8. 1914.

³² *Sriemske novine*, Vukovar, 21. 2. 1917.

³³ *Sriemske novine*, Vukovar, 16. 8. 1916.

³⁴ *Sriemske novine*, Vukovar, 16. 1. 1915.

³⁵ *Sriemske novine*, Vukovar, 2. 9. 1914.

³⁶ *Sriemske novine*, Vukovar, 14. 4. 1917.

³⁷ *Sriemske novine*, Vukovar, 9. 5. 1917.; 26. 5. 1917.; 6. 6. 1917.

³⁸ *Sriemske novine*, Vukovar, 30. 6. 1917.

³⁹ *Sriemske novine*, Vukovar, 19. 12. 1917.

⁴⁰ *Sriemske novine*, Vukovar, 15. 7. 1916.

⁴¹ *Sriemske novine*, Vukovar, 21. 2. 1917.

„Moglo mu je biti oko 55 godina, kako je smrt kraj učinila njegovoj veleizdajničkoj raboti“.⁴² Svoje mjesto u novinama imaju i članci o svakodnevnici i zabavi. Primjerice, vukovarska je omladina organizirala zabavu u dobrotvorne svrhe na kojoj su izveli šaljivu igru „Tri bekrije“, nakon čega se razvio i ples.⁴³ O važnosti zabave u sumorna ratna vremena svjedoči i članak o izgradnji vojničkoga doma, pri čemu se od građana traži pomoć da vojnicima daruju igre, karte ili nešto što bi ih moglo zabavljati.⁴⁴

Postoji još mnoštvo članaka koje bismo mogli navesti, kao i tema za čije bi istraživanje oni mogli poslužiti, no opseg ovoga rada nije toliki. Sve navedeno čini *Sriemske novine* izvorom koji se pri istraživanju povijesti Vukovara i Srijema u Prvom svjetskom ratu ne bi smio preskočiti.

Izveštaji o stanju uprave u Županiji srijemskoj

Po uzoru na ostale teritorijalne jedinice ovoga tipa⁴⁵, i Srijemska je županija izdavala službena priopćenja, godišnje statističke izvještaje i druge članke sadržane u tzv. Izvještajima o stanju uprave. U trenutcima traume Velikoga rata, birokratski aparat same Monarhije našao se pred do tada neviđenim izazovima, o čemu nam na primjeru vukovarskoga kraja te, šire govoreći, Srijema, svjedoče i godišnji županijski referati.

Uobičajene rubrike, odnosno poglavlja ovoga glasila bila su: 1) „Izvještaj o poslovanju upravnog odbora županije srijemske“, 2) „Karnosni odbor, te karn. i sind. postupak“, 3) „Financijalna uprava“, 4) „Realne ovrhe“, 5) „Općinska samouprava“, 6) „Županijska oblast promjene“, 7) „Poslovanje kr. žup. oblasti, područnih joj kr. kotarskih oblasti i gradova“, 8) „Općinska uprava“, 9) „Vojništvo“, 10) „Školstvo“, 11) „Zdravstvo“, 12) „Javna sigurnost“, 13) „Javna građevna uprava“, 14) „Društva“, 15) „Narodno gospodarstvo“, 16) „Veterinarstvo“, 17) „Zaklada uzadruženih zdravstvenih općina“, 18) „Mirovinska zaklada stalno namještenih općinskih činovnika županije srijemske“.

⁴² *Sriemske novine*, Vukovar, 3. 10. 1917.

⁴³ *Sriemske novine*, Vukovar, 18. 4. 1917.

⁴⁴ *Sriemske novine*, Vukovar, 14. 3. 1917.

⁴⁵ Hrvatske županije između 1881. i 1918. godine bile su Zagrebačka, Varaždinska, Bjelovarsko-križevačka, Riječko-modruška, Virovitička, Požeška i Srijemska. Njihovo ustrojstvo bilo je određeno *Zakonom ob ustroju županija i uređenju u županijah i kotarih* iz 1886. godine.

Pišući o događanjima tijekom 1914. godine, uprava iznosi tvrdnju kako se s početcima mobilizacije cjelokupno činovništvo istaknulo „požrtvovnošću oko ispunjenja mnogobrojnih zadataka glede osiguravanja ratnih davanja, a osim toga bilo je vanredno zaposleno popisom obitelji, kojih ocevi i uzdržavatelji otidoše u vojsku, da te obitelji i pojedine osobe dođu do pripadajućih im državnih potpora“.⁴⁶ Osim toga, evidentirani su odlasci na bojište od strane samih državnih službenika koje je čim prije bilo nužno zamijeniti drugim osobljem, kao i pojedince koji su općinski novac prosljeđivali neprijateljskoj srpskoj vojsci.

Iste se godine kao problem ispostavio manjak učiteljskoga kadra budući da su mnogi nastavnici otišli na bojišta „vršeći uzvišenu državljansku dužnost, boreći se za kralja i domovinu“.⁴⁷ Nadalje, stanje obrazovnoga sustava i održavanja nastave u ratnim okolnostima obrazlaže se na sljedeći način: „Pod jesen godine 1914. bio je polaz svagdanje škole dosta slab, dok se opetovana obuka nije obdržavala, jer se mladež ovih škola upotrebljavala kod kuće za obavljanje raznih gospodarskih posala, pošto su stariji članovi obitelji otišli na bojne poljane.“⁴⁸ Preciznu kvantifikaciju zaposlenih nastavnika, polaznika škole ili nekoga trećeg aspekta školstva, kako je i vidljivo iz samoga teksta, zamijenili su esejski upisi.

Posljedice rata osjetile su se i u redovima redarstvenika. Kako stoji u županij-skom izvještaju, „u doba rata, kada je mnogi od sigurnosnih organa morao stupiti u vojsku, zamijenjeni su ti organi privremeno drugim fizički manje sposobnim osobama. Javna sigurnost nije ali time štetovala, jer su skoro u svakom selu bile stacionirane različite vojne tjelesine, koje su ravni mir i poredak nadzirale“.⁴⁹ Ipak, ističe se kako je redarstvenih prekršaja bilo „obilno, osobito u doba iza nastupa rata“.⁵⁰

U vidu gospodarstva navodi se kako Srijem „taj biser uže naše domovine u gospodarskom pogledu participira i kako izdašno u borbi i obrani domovine, ne samo kao ratno područje, već poglavito kao hambar iz koje se tisuće i tisuće vagona hrane - naročito kukuruza - otprema na sve strane domovine za aprovizaciju vojske i civilnoga pučanstva.“ Osim toga, ističe se kako Monarhija, kao pretežito agrokulturna zemlja, muku muči s nestašicom pojedinih namirnica i uvozom istih kao i

⁴⁶ *Izvještaj kraljevskog podžupana Županije srijemske Bogdana Novakovića o uredovnom poslovanju kraljevske županijske oblasti u Vukovaru i potčinjenih joj oblasti, zatim o stanju uprave u Županiji srijemskoj za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1914.*, str. 142.

⁴⁷ Isto, str. 213.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Isto, str. 231.

⁵⁰ Isto.

s nedostatkom radne snage. Naime, život na selu postao je iznimno težak; dok je s jedne strane zabilježen nedostatak ljudstva potrebnoga za obavljanje poljoprivrednih zaduženja, s druge je pak strane seljaštvo suočeno s vrlo visokim cijenama živežnih namirnica i teretom javnih davanja u obliku različitih poreza.⁵¹ U pogledu demografske dinamike, iznosi se tvrdnja kako tijekom ratne 1914. godine nisu zabilježena useljavanja ili iseljavanja u prekomorske zemlje.⁵²

Za iduću, 1915. godinu, ponovno se navodi kako je administrativno djelovanje podređeno ratnim događanjima, a nerijetko se ističu i ranjavanja ili zarobljavanja županijskih bilježnika, blagajnika i ostalih na prvim crtama bojišta. Također, jedan od novonastalih problema predstavljalo je i nejasno razgraničenje vojne te civilne nadležnosti unutar općinske uprave, čime su prouzrokovani stanoviti konflikti između civilnih činovnika te vojnih zapovjednika.

Po pitanju nastavničkoga kadra tvrdi se da su učitelji „u srca naše uzdanice, naše mladeži, [usađivali] ljubav spram uzvišenoga našeg vladara i spram otadžbine hrvatske“. Dalje, kako stoji u tekstu, „ti isti nastavnici na poziv premilostivoga vladara ostaviše hramove prosvjete i pohrliše na daleke krvave i bojne poljane, da činom okruno ono što su u svojim školama riječju učili povjerenu si mladež“.⁵³ Osvrćući se na nešto starije profesore koji se nisu prihvatili oružja, već su ostali u svojim prebivalištima, županijski glasnik piše: „Ali i oni stariji koji ostadoše na domu, da i u teškim danima krvi i željeza uzgajaju i oplemenjuju mladež našu, nijesu stajali skrštenih ruku, već prionuše i oni svom snagom da sa dječicom svojom pridonesu koji obol za veliku i uzvišenu cilj, za spas domovine i ljubljenoga kralja i gospodara.“⁵⁴

U sklopu rubrike naslovljene „Zdravstvo“ navodi se da su stambene prilike srijemskoga pučanstva bile iznimno nepovoljne uslijed prisilnih deportacija iz jugoistočnih krajeva na sam sjeverozapad, zbog čega su mnogi gladni i bolesni preživljavali po obližnjim šumama. Zabilježeni su slučajevi kolere, crnih boginja, kao i različita akutna oboljenja dišnoga te probavnoga sustava. Kao djelomični razlog takvom stanju u izvještaju se u prvi plan stavljaju poroci i neznanje samoga žiteljstva koji „smetaju povoljnom napretku narodnog zdravlja“, pri čemu se izražava

⁵¹ Isto, str. 247.

⁵² Isto, str. 272.

⁵³ *Izvještaj kraljevskog podžupana Županije srijemske Gustava Sedlanića o uredovnom poslovanju kraljevske županijske oblasti u Vukovaru i potčinjenih joj oblasti, zatim o stanju uprave u Županiji srijemskoj za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1915.*, str. 178.

⁵⁴ Isto.

nada da će se kroz programe zdravstvene edukacije situacija ipak popraviti kroz dogledno vrijeme.⁵⁵

Redarstvenih prekršaja nije bilo mnogo 1915. godine jer se, kako tvrde županijski autoriteti, „pučanstvo priučilo na stroge mjere koje su nastale u ovostranome području uslijed ratnih prilika“.⁵⁶ Kako god bilo, problem neuvježbane i nekompetentne redarstvene službe sastavljene od lokalnoga stanovništva i dalje je bio očigledan. „Nadzor nad strancima vođen je intenzivno, a isto tako nad politički nepouzdanim osobama i interniranima, te evakuistima. Od svima vodi se točan popis kao i promjena kod stranaca“,⁵⁷ stoji u županijskom referatu.

Budući da su mnogobrojni muškarci bili mobilizirani, pitanje obrade zemlje gotovo je u cijelosti spalo na žene i djecu, dok je vojska tek povremeno, ovisno gdje je bila stacionirana, pomagala pri žetvi ili košnji.⁵⁸

Osvrćući se na 1916. godinu, županijska uprava priznaje kako je aktualni rat cjelokupan narod, a naročito političko vodstvo, stavio pred gotovo nerješive probleme. Potonji su opisani kao „neslućeni i do sada neprokušani specijaliteti“.⁵⁹ Kao zadatci od prioritetne važnosti ističu se potreba racionalizacije živežnih namirnica te konstantna posvećenost obrađivanju zemlje, čak i od strane vojnika na privremenom dopustu doma. „Od neprocjenjive je blagodati što se mobilizovani ljudi povremeno puštaju na dopuste, u svrhu obave pojedinih gospodarstvenih poslova kod kuće svoje“, zabilježilo je županijsko vodstvo.⁶⁰ Unatoč svemu, višemjesečna suša te iznimno toplo ljeto negativno su utjecali na poljoprivredne prinose.⁶¹

Zanimljivo je kako su pojedini zakoni, poput onih o ratnim porezima, prihvaćeni 1916., tiskani tek kroz narednu godinu s obzirom na nedostatak papira kao i slagarskoga kadra.⁶²

⁵⁵ Isto, str. 191.

⁵⁶ Isto, str. 208.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Isto, str. 220.

⁵⁹ *Izvještaj kraljevskog podžupana Županije srijemske Gustava Sedlanića o uredovnom poslovanju kraljevske županijske oblasti u Vukovaru i potčinjenih joj oblasti, zatim o stanju uprave u Županiji srijemskoj za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1916.*, str. 245.

⁶⁰ Isto, str. 246.

⁶¹ Isto.

⁶² *Izvještaj kraljevskog podžupana Županije srijemske Gustava Sedlanića o uredovnom poslovanju kraljevske županijske oblasti u Vukovaru i potčinjenih joj oblasti, zatim o stanju uprave u Županiji*

U uvodnim paragrafima rubrike posvećene stanju u prosvjeti kroz pretposljednju ratnu godinu, županijski su se dužnosnici osvrnuli na engleski i francuski nacionalizam tvrdeći da Hrvatska „nije tako velika ni tako moćna“, ali da je naša dužnost da budemo „nacionalno svjesni i jaki“.⁶³

Gospodarska situacija 1917. godine postala je gotovo neizdrživa. „Na gospodare, a naročito na poljodjelce, stavljali su se i ove izvještajne godine veliki zahtjevi. Uz bezbroj neprilika morali su, da svladaju gospodarske poslove. Nestašica radnih sila, pomanjkanje tegleće marve, nedostatak industrijalnih i obrtnih produkata, nerazmjerje cijena između gospodarskih produkata i onih obrtnih i industrijalnih, zatim okolnost, da stanoviti slojevi pučanstva previše osjećaju nevolju ratnog stanja, dok se drugi uslijed ovog stanja obogaćuju.“⁶⁴

S obzirom da je 1918. s političke pozornice sišla austro-ugarska državna zajednica, nisu nam dostupni tiskani zbirni izvještaji za navedenu godinu. Kako god bilo, kao jedan od posljednjih upisa srijemske uprave ističe se sljedeći navod: „Uslijed teških prehrambenih prilika u zapadnim županijama, pa u Bosni, Dalmaciji i Istri, nastala je prava invazija pojedinih osoba i čitavih porodica iz tih krajeva u Srijem, koji se ovdje povremeno ili stalno naseliše, da izbjegnu oskudici. Za sve ove našao je Srijem kruha, ma da se je mnogog zalogaja, domaće pučanstvo, u korist doseljenih, odreći moralo.“⁶⁵

Zaključna razmatranja

Obrađena te prezentirana građa predstavlja sadržajno iznimno bogat i raznolik korpus mnogobrojnih tema društveno-političke dinamike srijemskoga, a napose vukovarskoga kraja tijekom nekoliko ratnih godina. Iako perspektiva analiziranih glasila nije opozicijska niti u bilo kojem smislu subverzivna, s obzirom da u pitanje ne dovodi položaj te odluke monarhističke nomenklature, odabrane bibliografske jedinice vjerno dočaravaju atmosferu napetosti, trenutke habsburške „vedre apokaliipse“ spram izazova osipanja birokratskoga aparata, priljeva zarobljenika, aktualizacije problema privredne krize, izazova stambenoga pitanja i koječega drugoga.

Razmotreni izvori s vrlo jasne ideološke pozicije, afirmativne u pogledu aktualnoga državnog ustrojstva, problematiziraju širok raspon različitih tema, poput

srijemskoj za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1917., str. 13.

⁶³ Isto, str. 165.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto, str. 258.

svjetske politike i karitativne službe, prosvjete, javne sigurnosti, redarstva, gospodarstva, odnosa prema siročadi, udovicama, ratnim zarobljenicima itd. Pri elaboraciji određene teme u pitanje se ne dovodi ispravnost pojedinih odluka državnoga vrha već se, osobito s prvim mjesecima rata, izražava vjera u brzu pobjedu. Opozicijske glasove nije moguće iščitati, unatoč burnim previranjima između 1914. i 1918. godine.

Neprikriveno ideološko pozicioniranje razmotrenih tiskovina manifestira se, među ostalim primjerima, i prilikom prenošenja službenih odredbi i odluka samoga habsburškog vrha, naglašavanja herojskih podviga odlikovanih pojedinaca, poticanja na kupovinu ratnih zajmova, naglašavanja formativne važnosti obrazovnoga sustava za oblikovanje državotvorne svijesti i tako dalje. Nadalje, suparničke su nacije s vremenskim odmakom i raspirivanjem rata doživjele stanovitu preobrazbu u tekstovima srijemskih glasila; od „ponosnih“ i „velikih“ nacija Francuzi i Britanci postali su evidentni neprijatelji višestoljetne monarhije koja se nalazila pred samim krajem svoga povijesnog puta gušeći se u nebrojenim problemima. I posljednje, dok je dnevni tisak bio u najvećoj mjeri namijenjen širem čitateljstvu, a županijski izvještaji tek užem krugu činovnika, *Sriemске novine* u potpunosti su prenosile pojedine manifeste. Za razliku od potonjih, referati uprave tek su se esejski osvrtni na legislativne promjene povremeno dopunjavajući širu sliku recentnim brojčanim podacima. Uzimajući ovo u obzir, ukoliko, primjerice, uz obrasce institucionalnoga djelovanja i artikulacije pojedinih stavova želimo razumjeti i načine oblikovanja javnoga mišljenja tijekom Prvog svjetskog rata, pri istraživanju srodnih procesa nužno je koristiti obje vrste glasila koja su nam u slučaju Vukovara, kao izvrsne studije slučaja, dostupna za daljnji rad.

LITERATURA

- *Izveštaj kraljevskog podžupana Županije srijemske Bogdana Novakovića o uredovnom poslovanju kraljevske županijske oblasti u Vukovaru i potčinjenih joj oblasti, zatim o stanju uprave u Županiji srijemskoj za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1914.*, tiskara *Sriemskih novina* u Vukovaru.
- *Izveštaj kraljevskog podžupana Županije srijemske Gustava Sedlanića o uredovnom poslovanju kraljevske županijske oblasti u Vukovaru i potčinjenih joj oblasti, zatim o stanju uprave u Županiji srijemskoj za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1915.*, tiskara *Sriemskih novina* u Vukovaru.
- *Izveštaj kraljevskog podžupana Županije srijemske Gustava Sedlanića o uredovnom poslovanju kraljevske županijske oblasti u Vukovaru i potčinjenih joj oblasti, zatim o stanju uprave u Županiji srijemskoj za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1916.*, tiskara *Sriemskih novina* u Vukovaru.

- *Izvještaj kraljevskog podžupana Županije srijemske Gustava Sedlanića o uredovnom poslovanju kraljevske županijske oblasti u Vukovaru i potčinjenih joj oblasti, zatim o stanju uprave u Županiji srijemskoj za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1917.*, tiskara Srijemskih novina u Vukovaru.
- Smiljanić, Milutin, *Štamparstvo u Vukovaru na bazi dokumentacije u gradskom muzeju*, magistarski rad, Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1971.
- *Srijemske novine*, Vukovar (ratne godine).

SUMMARY

During World War I, Croats, as members of Austro- Hungarian troops and allies to the Central powers, battled primarily on the Russian and the Italian front, which was regularly covered by both the regular press and the official gazettes of individual municipalities. During the War, inhabitants of Vukovar, a multiconfessional town of the Danube, whose population numbered 11 000, had at their disposal the newspaper Srijemske novine, launched at the end of 1888, a pro-Habsburg-oriented publication whose journalists authored a number of texts oriented in favour of the regime. Vukovar, the town of a hundred craftsmen and merchants, the centre of textile and rubber-footwear industry and several cultural and sports associations, represented the seat of the Srijem County. a place which regularly hosted County assemblies. In keeping with other similar territorial units of the type, the County issued official decrees, statistical reports and reports of other kinds, collected in the so-called Reports on the state of the administration (Izvještaji o stanju uprave), intended for internal use by clerks.

*Prilog 1: Naslovnica Srijemskih novina od 18. kolovoza 1915.
s tekstom o proslavi 86. rođendana kralja Franje Josipa I.*

Prilog 2: Naslovnica Srijemskih novina od 22. studenoga 1916. s vijешću o smrti kralja Franje Josipa I.

*Prilog 3: Dio naslovnice Sriemskih novina od 25. studenoga 1916.
s aklamacijom novoustoličenoga kralja Karla IV.*